

P r i n o s i

UDK: 261.7 (456.31 : 470)

Primljeno 1/2003.

RIM I MOSKVA - JOŠ JEDNOM

Thomas Bremer, Münster

Odnosi između Katoličke crkve i Ruske pravoslavne crkve (RPC) od početka su godine pali na novu najnižu točku.* Pozadina je odluka Katoličke crkve da četiri apostolske administrature u Rusiji uzdigne na razinu biskupija i ustanovi crkvenu pokrajinu s nadbiskupom Moskve kao metropolitom. Taj čin i način kako je on pripreman i proveden naišao je u RPC-u na žestoku kritiku, koja se zatim protegla na djelovanje Katoličke crkve u Rusiji općenito. RPC je ponovno, i to vrlo žestoko, uputila Katoličkoj crkvi prigovor prozelitizma što joj ga već dulje spočitava.

Događaje valja sagledati i razumjeti u jednom kompleksnom kontekstu. Ruska crkva nakon stoljeća ovisnosti o državi i desetljeća okrutnog progona traži svoj odnos prema državi i mjesto u ruskom društvu. I država i društvo zacijelo se još ni izdaleka nisu stabilizirali i sredili. Katolička crkva vidi nove mogućnosti djelovanja i u istočnoeuropskim nekadašnjim komunističkim zemljama, a u Rusiji prvi put nakon dugo vremena ima mogućnost pastoralne skrbi onih vjernika koji se smatraju katolicima. Ona istodobno pruža duhovnu ponudu onim ljudima koji su odrasli bez religije, a sada tragaju za duhovnim sadržajem svojega života. Za RPC to je nedopustivo vrbovanje vjernika koji su "potencijalno pravoslavni", a na njezinu "kanonskom teritoriju" ona je jedina koja etničkim Rusima smije

* Članak je objavljen 2002. na njemačkom jeziku: *Ist die Lage völlig verfahren?*, u: Herder Korrespondenz 56 (2002), str. 459-463.

propovijedati evanđelje. Katolička crkva odbacuje takvo shvaćanje "kanonskog područja". Usto je problem što su gotovo cjelokupni katolički kler i redovništvo u Rusiji stranci, pretežno iz Poljske. Za RPC ta činjenica budi povijesne reminiscencije jer su poljski vladari u prijašnjim stoljećima pokušavali osvojiti Moskvu i zavladata Rusijom, što je uvijek bilo povezano s nastojanjem oko pokatoličenja. Činjenica da se istočna poljska granica i zapadna granica Ruskoga Carstva, odnosno Sovjetskog Saveza više puta pomicala, razlogom je da su neka područja uvijek bila sporna. Napokon treba aktualni prijem promatrati u kontekstu katoličko-pravoslavnih odnosa na globalnoj razini, koji su također već nekoliko godina zapali u tešku krizu. To je pak povezano ne samo s događajima u svezi s raspadom Sovjetskog Saveza, pri čemu valja spomenuti osobito osamostaljenje Ukrajine i ponovno oživljavanje Grkokatoličke crkve. Nije riječ dakle o sukobu kojemu bismo jednostavno mogli definirati uzrok. Svaka izjava i svaki čin za sobom povlače brojne implikacije koje otežavaju traženje rješenja. U sljedećem osvrtu pokušat ću najprije prikazati tijek događaja, zatim sagledati i vrednovati glavne argumente obiju strana i napokon razmisliti o perspektivama za međusobno zbližavanje.

1. DOGAĐAJI ILI TKO JE ZAPOČEO?

U Sovjetskom Savezu bila su samo dva područja s pretežno katoličkim pučanstvom: Litva, čije je stanovništvo gotovo isključivo rimokatoličko, i zapadna Ukrajina, gdje većinu stanovnika čine grkokatolici. Katolika rimskoga obreda bilo je još u Letoniji, u zapadnim područjima države (Bjelorusija, Ukrajina) kao i u onim dijelovima zemlje gdje su prije tradicionalno živjeli Nijemci ili gdje su oni i drugi katolici bili deportirani za vrijeme terora. U Litvi je (kao i u Letoniji) za vrijeme komunizma postojala katolička hijerarhija, ali zbog progona jedva je mogla slobodno djelovati. Grkokatolička crkva u Ukrajini bila je zabranjena i izvrgnuta grubom nasilju te je mogla opstati samo u podzemlju. U svim drugim područjima SSSR-a katolici nisu imali redovita crkvenog ustroja.

To se stanje s perestrojkom promijenilo. Od tada je Grkokatolička crkva mogla ponovno legalno postojati, a Rimokatolička crkva dobila je mogućnost osnivanja novih župa. A kad se krajem 1991. SSSR raspao, Vatikan je na nov način uredio crkvene prilike

u zemljama sljednicama i uspostavio najprije dvije, a potom (1999.) četiri apostolske administrature u Ruskoj Federaciji, naime u Moskvi, Novosibirsku, Irkutsku i Saratovu. Istodobno su u katoličkim župama uspostavljene karitativne strukture uz jaku financijsku pomoć iz zapadnog inozemstva.

Novi ustroj katoličkih crkvenih prilika naišao je na kritiku kod RPC. Ona je sumnjala u potrebu tako velikih struktura i slutila im je cilj obraćanje etničkih Rusa. Ipak, ti su prigovori ostali u sjeni činjenice da se glavni konflikt između dviju Crkava vodio oko događaja u zapadnoj Ukrajini. Prigovor prozelitizma odnosio se osobito na masovni prijelaz (formalno) pravoslavnih na ponovno legaliziranu Grkokatoličku crkvu. RPC osuđivala je katoličke aktivnosti u Rusiji, ali one nisu bile središte prijepora. K tome između obiju Crkava održavali su se službeni susreti, što je bilo osobito značajno, jer je RPC posljednjih godina imala velike rezerve glede ekumenizma.

Dana 21. veljače 2002. bio je predviđen susret na visokoj razini; kardinal Kasper, novi predsjednik Papinskog vijeća za jedinstvo kršćana, trebao je u tom svojstvu prvi put posjetiti Moskvu i biti primljen u uredu za vanjske poslove Moskovskog patrijarhata. Nekoliko dana prije toga, 11. veljače, u Rimu je objavljeno da se apostolske administrature uzdižu na razinu biskupija, a moskovska na razinu nadbiskupije, te se uspostavlja crkvena provincija. Značajno je pritom da se biskupije ne nazivaju prema mjestima u kojima se nalaze, nego prema svecima zaštitnicima dotičnih katedrala. Katolička je strana time htjela pojasniti da ne želi osnivati paralelne hijerarhijske strukture u odnosu na RPC. Kratko prije nego što je odluka objavljena u Rimu, nuncij je obavijestio RPC, i to u vrijeme kad ni patrijarh Aleksej ni voditelj ureda za vanjske poslove, metropolit Kirill, nisu bili u Moskvi. RPC je reagirala oštrom izjavom i otkazala posjet kardinala Kaspera. U mjesecu ožujku 2002. Kasper je u časopisu *Civiltà Cattolica* objavio članak na što je moskovski patrijarhat uzvratio "Informacijom" pod naslovom "Katolički prozelitizam među pravoslavnim pučanstvom Rusije" koji je objavljen krajem lipnja zajedno s izjavom metropolita Kirilla. S "Informacijom" htjelo se odgovoriti katoličkoj strani na upućene prigovore i obrazložiti ih konkretnim slučajevima. Nakon toga uslijedila je još jedna razmjena nota i izjava: Reagirali su kardinal Kasper i katolički nadbiskup Moskve Kondrusiewicz (ovaj s "Izjavom" u kojoj se osvrće na konkretne prigovore u "Informaciji"), na što je opet odgovorila RPC. Napokon je metropolit Filaret iz Minska objavio osobnu teološku izjavu kao reakciju na članak

predsjednika Tajništva za jedinstvo kršćana iz ožujka u kojoj se posebno osvrće na pojam kanonskog područja. Događanja su dodatno bila opterećena time što je 19. travnja biskupu Irkutska, Mazuru, poljskom građaninu, oduzeta boravišna viza te se on vratio u Poljsku. Na žalbu iz Rima i Varšave Ministarstvo vanjskih poslova i predsjednik Putin izjavili su da je uskraćivanje ulaska u zemlju bilo opravdano. RPC se nije očitovala o tom slučaju. Za sada (sredina kolovoza 2002.) čini se da u odnosima između dviju Crkava nema pomaka.

2. ARGUMENTI ILI TKO IMA PRAVO?

Kojim se argumentima služe obje strane u prijedoru? Oni se načelno mogu svrstati u dvije skupine: argumenti koji se odnose na formalni vid i oni koji se tiču sadržajne strane.

Ruska strana posebno prigovara da je načinom priopćenja povrijeđen karakter dosadašnjih odnosa. Uvijek se iznova ističe činjenica da nije bilo prethodnih informacija ili konzultacija, premda je za to bilo niz prilika. "Tako se objavljuje nekomu rat", kaže se u prilogu zamjenika voditelja ureda za vanjske poslove. U izjavama jasno se opaža da je uzrok nezadovoljstvu RPC-a činjenica što je ona odnosima s Katoličkom crkvom uvijek pridavala osobitu težinu. U izazovima pred kojima se Crkve nalaze s obzirom na brojne promjene u današnjemu svijetu i teškoće u ekumenskim odnosima na globalnoj razini, Katolička je crkva unatoč svim problemima slovila kao pouzdan partner, koji u načelnim pitanjima nije popuštao pred duhom vremena. To savezništvo (koga katolička strana možda nikada nije bila posve svjesna) sada RPC smatra razvrgnutim. Zbog toga se u službenim izjavama otvoreno primjećuje žaljenje.

Daljnji prigovor s formalnog vida odnosi se na neke izjave kardinala Kaspera. Predsjednik Vijeća za jedinstvo kršćana govorio je o strahu RPC-a od pastoralne učinkovitosti Katoličke crkve, o oproštaju s konstantinovskom epohom u kojoj se RPC još nalazi i o prosvjetiteljstvu kroz koje RPC još nije prošla. Te je izjave RPC registrirala vrlo pomno i s određenim ogorčenjem. Iako možda postoje dobri razlozi za spomenute tvrdnje, ipak se valja zapitati je li trebalo izigrati argument vlastite nadmoći. RPC je prihvatila odgovarajuću polemičku razinu te podsjeća primjerice Katoličku crkvu, ako joj je efikasnost tako velika, da je treba primijeniti na zapadnoeuropske države, gdje su crkve prazne.

Za RPC je važno shvaćanje međusobnih odnosa kao "sestrinskih Crkava", pri čemu ona pojam nepovijesno svodi na II. vatikanski sabor, koji ga međutim nije rabio za katoličko-pravoslavne odnose. Za rusku stranu taj pojam označava činjenicu da je kršćanski svijet takoreći podijeljen između Rima i Istoka tako da oznaka "kanonsko područje" ima svoje opravdanje. Svaka Crkva smije misionariti samo na "svome" području; na području druge Crkve postoji samo pravo da se pastoralno brinu za tamo živuće pripadnike vlastite Crkve. Katolička strana vehementno odbacuje ovaj pojam, poruka evanđelja odnosi se na sve narode i zato u svezi s time ne može biti ograničenja. Nije točno, naravno, da Katolička crkva ne poznaje predodžbu kanonskog područja. Teritorijalni princip je kanonska podloga katoličkog ustroja Crkve. Međutim, ovdje se pokazuje - kao i na drugim primjerima - da obje strane pod istim pojmom podrazumijevaju različite stvari. Shvaćanje RPC-a očituje veću ekumensku bliskost nego što se to na prvi pogled čini. U Katoličkoj crkvi i u Pravoslavnoj crkvi RPC vidi zastupnike, odnosno sljednice stare Crkve, dakle obje su dio jedne Crkve. Druga je stvar, a u raspravi se s obje strane jedva spominje, da su pritom zanemarene Crkve reformatorske baštine. Prema starokršćanskoj tradiciji zaista jednom patrijarhatu nije bilo moguće osnivati zajednice i biskupije na području drugoga patrijarhata. Može se dakle vidjeti da Katolička crkva prihvaća faktičnu i konkretnu situaciju današnje konfesionalne raznolikosti - koja načelno može uključivati i neku vrstu konkurentskog odnosa - dok za RPC starokršćanska patrijarhalna struktura ima trajnu vrijednost. S obzirom na izričaje II. vatikanskog sabora o odnosu Katoličke crkve i drugih, posebno pravoslavnih Crkava, s katoličke strane bilo bi posve moguće u ovom pitanju zauzeti stav koji bi bio bliži RPC-u.

U katoličkoj argumentaciji naglašavaju se dvije točke. Prvo je argument da se brine za katolike u Rusiji, dakle za ljude koji dolaze iz katoličke tradicije i često tek sada nakon sloma komunizma mogu slobodno živjeti vjeru svojih predaka. Ni RPC ne osporava izričito opravdanost te vrste dušobrižništva. Drukčije je kad se radi o ljudima koji dolaze iz pravoslavne tradicije, a sami pak možda nisu bili nikada religiozni, no sada su u Katoličkoj crkvi našli (novu) duhovnu domovinu. Prema pravoslavnom shvaćanju, stvar je samo pravoslavlja da takvim ljudima pruži duhovnu ponudu i vodi ih vjeri njihovih predaka. Katolička strana argumentira načelom vjerske slobode. Svaki čovjek ima pravo slobodno se odlučiti kojoj će vjeri pripadati. Katolička se crkva u Rusiji ne bavi aktivnom promidžbom, ali zacijelo ne može odbiti ljude koji žele k njoj doći.

RPC vidi stanje sasvim drukčije. Ona spočitava Katoličkoj crkvi aktivnu propagandu, dakle prozelitizam. Prema njezinu shvaćanju za to postoje brojni dokazi. Navode se primjerice brojne redovničke zajednice u Rusiji koje u svojim imenima često nose naziv "misionarke" ili su ustanovljene kao misijski redovi. Za RPC to je naznaka da se Katolička crkva u Rusiji bavi misionarenjem. Osim toga u Informaciji se navode brojni slučajevi u kojima su ruski vjernici (većinom djeca) pridobiveni od katoličkih redova za Katoličku crkvu. Ovdje valja reći da samo oznaka imena Reda nije nikakav dokaz za misijsku djelatnost jer imena imaju povijesno značenje. Može se kritički pitati je li zaista nužno da postoje tolike redovničke filijale u zemlji s tako malo katolika, i u nekim slučajevima tu djelatnost valja svakako kritički vrednovati. Pritom valja međutim imati u vidu golema prostranstva kao i činjenicu da nema domaćega katoličkog klera. Na žalost, postoji niz nesretnih čina i izjava od predstavnika Katoličke crkve koji su možda učinjeni u najboljoj nakani, a koji trajno smetaju odnosima s RPC-om. Neke je od tih slučajeva nadbiskup Kondrusiewicz sa žaljenjem priznao u svome odgovoru metropolitu Kirillu, o drugima se uvijek iznova čuje. Ovdje bi bilo potrebno da se s jedne strane RPC u svojoj kritici ograniči samo na one slučajeve u kojima se zaista događa prozelitizam, s druge strane da se Katolička crkva brine oko tih slučajeva i nastoji ih ukloniti.

Pritom ostaje prijetnja shvaćanje "vjerske slobode". RPC je izjavila da će uvijek biti slučajeva kada pojedinci konvertiraju iz jedne Crkve u drugu. I zaista je i na Zapadu tako da relativno mnogi ljudi iz zapadnih Crkava postaju pravoslavni. Protiv toga ona nema prigovora. No ona spočitava Katoličkoj crkvi da takve konverzije sustavno potiče. Sloboda vjeroispovijesti koju načelno priznajemo tada više nije zajamčena, veli RPC. Pitanje dakle glasi: koje načine djelovanja jedna i druga Crkva smatraju povredom slobode vjere. Načelno bi se oko toga mogla postići suglasnost, kad bi se o tim pitanjima vodio dijalog.

Napokon, u svezi s rečenim može se navesti i jedan povijesni argument koji osobito iznosi katolička strana. Ona veli da su u Rusiji već vrlo rano postojale katoličke strukture, i postojeće biskupije iz vremena carice Katarine Velike navodi kao potvrdu da je Katolička crkva u Rusiji historijski ukorijenjena. Na to valja reći kako treba voditi računa o kompliciranim historijskim odnosima. Samo navođenje ranije postojećih biskupija po sebi ništa ne dokazuje. Pritom se općenito valja zapitati što treba dokazati naglašavanjem činjenice da su ranije postojale biskupije. Kako je već

naznačeno, državne granice između područja s pravoslavnim i s katoličkim stanovništvom uvijek su se iznova pomicala tako da se pokazalo potrebnim naći rješenje za dotičnu manjinu stanovništva. RPC ukazuje da je u Ruskom Carstvu bilo puno više katolika nego što ih sada ima. Danas se praktično broj katolika u Rusiji ne može utvrditi, jer se međusobno znatno razlikuju brojevi koje navode katolici i pravoslavni. Historijske biskupije u Tiraspolu i drugim mjestima posljedica su činjenice da su pod Rusiju potpala područja nastanjena katolicima, odnosno da su katolički nastanjenici u tim područjima našli nov zavičaj. Međutim te okolnosti ne mogu se danas više rabiti kao argumenti jer se situacija u sovjetsko vrijeme posve promijenila. Područja s brojnim katoličkim pučanstvom danas pripadaju drugim samostalnim državama, Ukrajini, Bjelorusiji ili Moldovi, ali danas zato u Sibiru ima katoličkog pučanstva kojega praktično do deportacija tamo nije bilo. Nema dakle smisla aludirati na povijest ako danas vladaju sasvim druge prilike. Posve je deplasirano pak ukazivati na događaje 20-ih godina prošloga stoljeća jer su se tada doduše mogle osnivati biskupije, ali se to događalo u takvim okolnostima koje nipošto ne služe na čast vatikanskoj istočnoj politici. Zato ne začuđuje da RPC u svojem viđenju stvari ukazuje da je uvijek kad se Rusija nalazila u slaboj poziciji Katolička crkva pokušala to iskoristiti. Rusko pravoslavlje dakle današnju situaciju tumači u svjetlu historijskih iskustava. Načelno valja primijetiti da u tom pitanju historijska argumentacija nikomu ne pomaže. Pa kad bi se nepobitno dokazalo da su ovi ili oni izričaji o povijesnim datostima posve točni, time se za današnju situaciju ne može ništa spoznati i dokazati.

Sve u svemu, propitujući valjanost argumenata, pokazuje se da postoji temeljno slaganje u nizu pitanja, a da se konkretni događaji i čini često prosuđuju vrlo različito. To se može pokazati i već na ranijim fazama odnosa između Rima i Moskve, a najjasnije možda prošloga ljeta glede putovanja Pape u Ukrajinu i vrednovanja toga putovanja od strane obiju Crkava. Postoji dakle načelni problem međusobnog shvaćanja. Time smo naznačili važno područje, koje će biti od velikog značenja za buduće približavanje.

3. PERSPEKTIVE ILI KAKO DALJE?

Odnose između dviju Crkava treba bez sumnje poboljšati, odnosno ponovno ih uspostaviti. To se tiče razine crkvenih vodstava; RPC uvijek je iznova isticala da postoje brojni katolici i katoličke

ustanove s kojima ona ima dobre odnose. U službenim izjavama izražava se želja da se i nadalje ostane u kontaktu s katoličkim organizacijama, samostanima, znanstvenim i socijalnim ustanovama. Zaista, ti se kontakti i nastavljaju. Ruska crkva šalje stipendiste na katolička teološka učilišta, u srpnju je bio redoviti susret RPC-a s katoličkim mirovnim pokretom *Pax Christi* u Bruxellesu, na kojemu je sudjelovao metropolit Kirill koji se tom prilikom susreo s kardinalom Danneelsom od Mechelna i Bruxellesa. Biskupija Hildesheim ljetos je upriličila taborovanje s katoličkim i pravoslavnim mladima iz Bjelorusije. U Katoličkoj crkvi srećom su marginalni glasovi koji zahtijevaju da se preispita financijska i karitativna pomoć za RPC. Ipak ostaje problem službenih odnosa na najvišoj razini.

Mogućnost poboljšanja odnosa ovisit će u velikoj mjeri o tome je li moguće u mnogim prijepornim točkama naći zajednički jezik. Dosadašnja korespondencija obilježena je velikim dijelom nesporazumima i različitim pojmovljem. Kao što u Moskvi ne poznaju ili ne razumiju mnoga načela i elemente Katoličke crkve, tako su očito nekim odgovornima u Vatikanu nepoznate bitne značajke ruskog pravoslavlja. K tome, u obje Crkve postoje različite struje s raznolikim interesima. Tà poznato je da u RPC-u postoji napetost između onih koji su ekumenski otvoreniji (koji također u pravilu ne odobravaju odluke Vatikana) i onih koji ekumenizam odbacuju. Isto tako, u Rimu odnosno i u Katoličkoj crkvi u Rusiji postoje različite tendencije; jedni su spremni više provoditi pravna stajališta Katoličke crkve, dok su drugi obzirniji prema pravoslavlju. Susret između Pape i Moskovskog patrijarha kojeg želi Ivan Pavao II. i koji je već jednom bio konkretno planiran, Moskva načelno ne odbija, ali ga veže uz poboljšanje odnosa. Papin put u Moskvu koji osobito želi mjesna Katolička crkva (a i predsjednik Putin, koji je u međuvremenu, čini se učinio otklon od te pozicije s obzirom na novije događaje), ako bi se proveo protiv volje Pravoslavne crkve imao bi fatalne posljedice za budućnost odnosa i nanio bi goleme ekumenske štete, bez obzira na pravo Pape da posjećuje katolike i na želje mjesne Crkve da joj Papa dođe u pohode.

To dakle znači da se Katolička crkva sa svoje strane treba potruditi da sve izostavi što RPC može shvatiti kao daljnju ekspanziju, ona treba RPC pravodobno i primjereno informirati o koracima koje poduzima te iskoristiti i produbljivati postojeće kanale i mogućnosti suradnje i na drugim razinama osim crkvenog vodstva. Naravno, poželjno je i potrebno da RPC promijeni neke svoje stavove. Međutim, to ipak ne može zahtijevati katolička strana,

nego poticaj mora doći iz samoga pravoslavlja. Pritom bi trebala biti prioritetna izgradnja postojećih odnosa.

Već postoji samoobveza Katoličke crkve glede njezina ponašanja u Rusiji, naime dokument "Opći principi i praktične norme za koordinaciju evangelizacije i ekumenskog zauzimanja Katoličke crkve u Rusiji i u drugim državama GUS-a". Radi se o dokumentu povjerenstva *Pro Russia*, koje je u međuvremenu dokinuto, a dokument u praksi nema nikakva značenja. Tim više je to šteta jer su u tekstu izražena važna načela koja bi mogla pridonijeti uspostavi povjerenja između Crkava. Bilo bi vrlo važno kad bi Katolička crkva u svojoj aktivnosti u Rusiji ta načela mogla provesti u praksu. Time bi ona RPC-u signalizirala da glede dušobrižništva vlastitih vjernika ni najmanje ne odstupa, a da je ipak spremna na sestrinske ekumenske odnose s RPC-om. Tako bi mogla prihvatiti ponudu RPC-a koja je, unatoč svim prigovorima, izražena u njezinim izjavama. To bi bio prvi korak prema potrebnom pomirenju.

S njemačkog preveo: *Nediljko A. Ančić*